

УДК 378.091.321.013:811.161.2'367]654-057.87

З ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ: СИНТАКСИЧНІ НОРМИ (ДЛЯ СТУДЕНТІВ ХІМІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ)

Дарія Якимович-Чапран

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
бул. Університетська, 1, кімн. 233, 79001, Львів, Україна
тел. : (032) 239 43 55
ел. пошта: darusja.jak@gmail.com*

У статті вміщено розширений конспект апробованої впродовж кількох років лекції з курсу „Українська мова (за професійними спрямуванням)”. У преамбулі пропонувану методичну розробку проаналізовано з погляду дидактичних та загальних вимог сучасної педагогіки вищої школи, подано рекомендації щодо способів оптимізації аудиторного часу, зокрема вказано, які фрагменти варто виносити на слайди PowerPoint-презентації.

Ключові слова: синтаксичні норми, синтаксичні синоніми, паралельні синтаксичні конструкції, дидактичні принципи, методи навчання, форми навчання.

DOI <http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2018.13.1990>

Постановка проблеми. Гуманітарна складова вищої школи, а в тому числі і предмет „Українська мова (за професійним спрямуванням)”, опинилася в нашій державі на сьогодні в складній і неоднозначній ситуації. З одного боку, через проведення освітніх реформ катастрофічно зменшуються обсяги аудиторних годин (а в деяких вишах їх узагалі не виділяють), з іншого – чинне законодавство вимагає від осіб, що претендують на державні посади, високого рівня володіння державною мовою і документальних доказів цього факту. Такі виклики часу змушують викладачів шукати шляхи максимальної оптимізації аудиторного часу та якнайефективнішої організації самостійної роботи студентів, уміло реалізуючи основні дидактичні принципи (доступності, наочності, науковості, систематичності і системності [6 : 81-119]) через застосування різноманітних методів та форм навчальної діяльності.

У традиційному для абсолютної більшості вишів світу лекційно-семінарському форматі навчання провідне місце, на думку низки педагогів-дидактів, належить лекції - формі роботи зі студентами, яка, хоч і з'явилася одночасно із заснуванням перших університетів у XII ст., досі не втратила своєї актуальності [6 : 260; 7 : 206-231; 2 : 92]. Насправді, переоцінити роль лекції у вишому навчальному закладі важко, адже, як слушно зауважує В. Ортинський: „Лекція – методологічна й організаційна основа для всіх навчальних занять, зокрема й самостійних (методологічна, тому що вводить студента в науку загалом і надає навчальному курсу концептуальності; організаційна - тому що решта форм навчальних занять так чи інакше „зав'язані” на

лекцію”[7 : 207].

Мета статті – продемонструвати на прикладі конспекту однієї лекції з курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)”, апробованої впродовж кількох навчальних семестрів на хімічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка, способи реалізації на практиці згаданих вище загальних та специфічних для педагогіки вищої школи дидактичних принципів (забезпечення єдності наукової та навчальної діяльності студентів; професійної спрямованості, професійної мобільності, полікультурності та проблемності, емоційності та мажорності всього процесу навчання [2 : 74]).

Виклад основного матеріалу. Пропонований текст є восьмою, останньою, згідно з чинною робочою програмою курсу, лекцією, присвяченою формуванню синтаксичної нормативності фахового мовлення студентів-хіміків. Опісля цієї лекції передбачено два практичні заняття загальною тривалістю 4 год., тому за типологією вона є інформаційною [2 : 92], спрямованою на реалізацію такої основної дидактичної мети, як „формування орієнтувальної теоретичної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу” [7 : 207].

Відповідно до загальної концепції курсу „УМПС” виклад наукової інформації тут здійснено в культуромовному і стилістичному ракурсах з опорою на набуті ще в школі знання студентів про граматичний стрій рідної мови (актуалізація цих базових знань відбувається у ході лекції через низку запитань, на які аудиторія одразу ж і відповідає). Таким чином реалізуються загальні дидактичні принципи доступності і системності.

Структура лекції, послідовність пунктів плану запозичені з апробованих уже протягом кількох десятиліть фундаментальних посібників із практичної стилістики І. Ощипко [8] та А. Капелюшного [3], а зміст доповнено рекомендаціями з розвідок Б. Антоненка-Давидовича [1], С. Караванського [4], І. Курила [5] О. Пономарева [9], С. Смеречинського [10] та ін. (див. також список літератури до теми у тексті лекції).

Пункт „Складні випадки керування” порівняно з іншими доволі лаконічний тому, що про багато нюансів, пов’язаних із правилами поєднання числівників та дієслів з іменниками, уживання прийменників з різними відмінковими формами іменних частин мови, побудови речень з пасивними дієслівними конструкціями йдеться у попередніх лекціях курсу, присвячених висвітленню морфологічних норм. Такий ракурс, до слова, ще раз демонструє студентам-нефілологам, наскільки тісно взаємодіють різні елементи мовної системи.

Уведення раніше невідомих студентам понять „синтаксичні синоніми” і „паралельні синтаксичні конструкції” допомагає реалізувати специфічний для дидактики вищої школи принцип професійної мобільності, адже вміння висловити той самий зміст різними за складністю синтаксичними конструкціями полегшує фахову комунікацію, яка часто здійснюється в розмаїтих обставинах, у присутності відмінних за рівнем підготованості аудиторій.

Провідним дидактичним методом, обраним для викладу матеріалу, є пояснювально-ілюстративний. Він видається нам найоптимальнішим, позаяк „в його основі лежить психологічна закономірність засвоєння, суть якої в сприйманні навчальної інформації і створенні на цій основі асоціацій”; він також допомагає студентам у встановленні „зв’язку між невідомим, новим, з відомим” через порівняння [6 : 231]. Саме тому практично всі приклади дібрано відповідно до фаху студентів, а це, своєю чергою, втілює ще два специфічні для дидактики вищої школи принципи: забезпечення єдності наукової та навчальної діяльності студентів і

професійної спрямованості.

З огляду на тривалість лекційного заняття (80 хв) і його інформаційну насиченість ще одною проблемою, яку неминуче доводиться вирішувати в зазначених обставинах, є оптимізація часу викладу. Для цього пропонуємо скористатися можливостями PowerPoint-презентації. Вона, до речі, є дієвим засобом пояснювально-ілюстративного методу, а крім того, допомагає реалізувати такий специфічний дидактичний принцип, як емоційність та мажорність процесу навчання. Окремими слайдами, окрім теми і плану (який, між іншим разом зі списком літератури до теми розсилається студентам електронною поштою ще напередодні лекції і який, відповідно, не треба занотовувати), вважаємо за доцільне виносити винятки і зауваги до правил, адже це ті фрагменти, що їх далеко не завжди повною мірою висвітлено в підручниках тимчасом, як мовленнєві ситуації саме такого плану становлять для мовців найбільші проблеми і в усному, і, особливо, в писемному узусі. Слайди не лише допомагають привернути особливу увагу до зазначених лінгвістичних питань, але й сприяють якнайточнішому, вдумливому конспектуванню дуже важливої для аудиторії інформації. Наприкінці лекції слід обов'язково наголосити на самостійному завданні – повторенні і систематизації пунктуаційних правил.

Конспект лекції з курсу „Українська мова за професійним спрямуванням”

Тема: **Синтаксична нормативність професійного мовлення**

План

1. Поняття „синтаксична норма”, „синтаксичні синоніми”, „паралельні синтаксичні конструкції”.
2. Порядок слів у реченні і його семантико-стилістична роль.
3. Координація підмета і присудка.
4. Місце і роль означення в реченні.
5. Складні випадки керування.
6. Правила побудови речень, ускладнених рядами однорідних членів та дієприслівниковими зворотами.
7. Особливості побудови й семантики складних речень.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Борис Антоненко-Давидович. – Київ : Книга, 2010. – 252 с.
2. Ботвина Н. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови. – Київ, 1999.
3. Дудик П. Стилїстика української мови / Петро Дудик. – Київ : Вид. центр «Академія», 2005. – 368 с.
4. Капелюшній А. Практична стилїстика української мови / Анатолій Капелюшній. – Львів : ПАІС, 2007. – 359 с.
5. Капелюшній А. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста / Анатолій Капелюшній. – Львів, 2002. – 576 с.
6. Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «Я» / Святослав Караванський. – Київ, 2001. – 240 с.
7. Курило І. Як правильно: помилки мовлення в наукових виданнях із технічних наук : навчально-практичний довідник / Іван Курило. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 414 с.
8. Мацок З. Українська мова професійного спілкування / Зоряна Мацок, Ніна Станкевич. – Київ : Каравела, 2008. – 352 с.
9. Ощипко І. Практична стилїстика сучасної української літературної мови. Синтаксис / Ірина Ощипко. – Львів, 1964. – 142 с.
10. Пономарів О. Культура слова: Мовностилїстичні поради / Олександр Пономарів. – Київ : Либідь, 2011. – 272 с.
11. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови / Олександр Пономарів. – Київ : Либідь, 1992. – 248 с.

12. Смерчинський С. Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою. – Мюнхен, 1990. – 383 с. [Фотопередрук Олекси Горбача з першодруку 1932 р.]
13. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Площ. – Київ, 2001.
14. Сучасна українська мова / за ред. О.Пономарева. – Київ : Либідь, 2001. – 400 с.
15. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Юрій Шевельов // Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947-1953). – Київ : Темпора, 2012. – С. 29-446.
16. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням / Світлана Шевчук, Інна Клименко. _ Київ : Алерта, 2011. – 696 с.

Шановні студенти! Для того, аби якнайлаконічніше і найдоступніше вмотивувати Вам важливість пропонованої теми, хочу зацитувати слова знаменитого українського лінгвіста Юрія Шевельова: „Мета вивчення синтакси і полягає, практично беручи, власне, в тому, щоб не просто засвоїти назви частин речення і типів речень, щоб навчитися робити синтаксичну аналізу, а в тому, щоб знати і використовувати синтаксичні можливості мови [підкреслення наше – Д. Я.-Ч.]” [11 : 129]. А багатство синтаксичних можливостей виявляється у вмінні виразити той самий зміст через низку розмаїтих варіантних і паралельних конструкцій, побудованих відповідно до правил української літературної мови. Тож насамперед з'ясуємо робочі поняття і терміни, що стосуватимуться сьогоденної теми.

Синтаксичні норми – це різновид граматичних норм. Вони регламентують правила побудови словосполук і речень. Як і в морфології, у синтаксисі є низка варіантних моделей, які заведено називати синтаксичними синонімами та паралельними синтаксичними конструкціями.

Синтаксичні синоніми – це дві або кілька словосполук, що мають спільні головні слова та однокореневі залежні [3 : 265].

Наприклад: *Міллонова реакція і реакція Міллона; нагріватися на сонці, нагріватися при сонці, нагріватися проти сонця.*

Бувають також **синонімні речення** (дуже часто це особові й безособові): *Випари наповнили витяжну шафу. – Випарами наповнило витяжну шафу.*

Паралельні синтаксичні конструкції – це функційно схожі, але різні за будовою конструкції [3 : 265]. До них належать:

а) підрядне означальне речення і дієприкметниковий зворот: *Дисертація вченого, яку він успішно захистив минулого року, опублікована цього року у форматі монографії. - Успішно захищену торік дисертацію вченого, цього року опубліковано у форматі монографії;*

б) підрядне означальне і дієприкметниковий зворот: *Інсектицид ДДТ, який є найвідомішим із пестицидів, виявився смертоносною отрутою для комахоїдних птахів та інших тварин. - Інсектицид ДДТ, найвідоміший із пестицидів, виявився смертоносною отрутою для комахоїдних птахів та деяких інших тварин.*

в) підрядні обставинні речення і дієприслівникові звороти: *Ми візьмемося до виконання другої лабораторної роботи тільки тоді, як завершимо першу. - Ми візьмемося до виконання другої лабораторної роботи, лише завершивши першу;*

г) конструкції з віддієслівними іменниками і підрядні речення: *Велике значення у профілактиці захворювання на грип має систематичне загартовування організму. – Щоб запобігти захворюванню на грип, треба систематично загартовувати організм;*

г) пряма і непряма мова: *Президент німецького хімічного товариства А. Ф. Гофман сказав про відкриття М. М. Зініна: „Якщо б Зінін не зробив нічого більше,*

крім перетворення нітробензолу в анілін, то й тоді його ім'я залишилось би записаним золотими буквами в історію хімії". - Президент німецького хімічного товариства А. Ф. Гофман сказав, що якби М. М. Зінін не зробив нічого більше, крім перетворення нітробензолу в анілін, то й тоді його ім'я залишилось би записаним золотими буквами в історію хімії.

Порядок слів – це характерне для певної мови розташування членів речення при смисловій структурі висловлювання.

Завдяки тому, що наша мова є синтетична, порядок слів у ній є досить вільний, тобто усі члени речення можуть міняти своє місце.

Увага! Будь-яка зміна порядку слів тягне за собою певну зміну значення висловлювання або стилістичних відтінків.

Пор.: (зміни змісту)

Хлопець прийшов веселий. - Веселий хлопець прийшов.

Корозія металів відбувається безперервно. – Відбувається корозія металів безперервно. - Безперервно відбувається корозія металів.

Порядок слів буває **прямий і зворотний**. Кожен член речення у стилістично нейтральних конструкціях має своє звичне місце щодо інших слів. Це називається **прямий порядок слів**.

Місця кожного з членів речення за прямого порядку слів:

1. Підмет стоїть перед присудком (особливо чітко, коли є підмет-займенник): *Ми контролюємо техніку безпеки під час роботи в лабораторіях дуже пильно.*

Винятки! а) в авторських словах при прямій мові: *«Від одного полюса Землі до іншого, - писав французький вчений Ж. Пруст, - сполуки мають однаковий склад і однакові властивості»;* б) в реченнях, де підмет означає відтинок часу, а присудок є дієсловом буття: *Настав день екзамену з колоїдної хімії.*

2. Означення:

а) просте узгоджене – перед означуваним словом: *Новий довідник із кристалографії стане в пригоді і студентам, і науковцям.*

Виняток! Означуване слово-займенник – тоді після: *Кожна прочитана монографія чи стаття додавали до його знань щось нове.*

б) виражене дієприкметниковим чи прикметниковим зворотом – у постпозиції: *Нітрофеноли добувають з кам'яновугільної смоли, утвореної при коксуванні кам'яного вугілля.*

в) неузгоджене – у постпозиції: *Похідні триазину підвищують антистресові властивості рослин.*

3. Додаток:

а) прямий – після дієслова: *Ми проводимо експеримент;*

б) непрямий, виражений давальним відмінком, - одразу після дієслова: *Асистент підійшов до професора і подав йому роздрук доповіді;*

в) кілька додатків – прямий перший, а інші - слідом (за винятком попередньої ситуації).

4. Обставини:

а) способу дії – перед дієсловом: *Професор швидко пояснив нову тему.*

б) місця, часу, мети тощо – на початку і в кінці речення: *Раніше нітрофеноли широко застосовували як інсектициди, фунгіциди та гербіциди; Суміші наведених сполук використовують у боротьбі з резистентними штамами грибів.*

5. Вставні слова:

а) які стосуються цілого речення – на початку речення: *Можливо, завтра я буду готуватися з подругами до залікової контрольної роботи;*

б) які стосуються окремого слова – перед ним: *Завтра я буду готуватися до залікової контрольної роботи, можливо, з подругами;*

б. **Звертання** має довільне місце, але в питальному реченні - переважно в кінці: *Ви вже подали тему на нашу звітну конференцію, Дмитре Андрійовичу?*

Інверсія – це зміна звичного порядку слів, з метою щось спеціально виділити. Цим засобом найчастіше користуються в розмовному, художньому та публіцистичному стилях. Але й у науковому стилі він можливий.

Випадки, коли інверсія *неможлива*:

1) У реченнях, де форма підмета та знахідний відмінок додатка однозвучні: *Хлороформ розчиняє йод.*

2) У реченні, де і підмет і присудок виражені Наз. відм.: *Мій батько – хімік-технолог.*

3) У реченні, де головний член виражено інфінітивом, а другий – Наз. відм. іменника: *Дослідити – наша мета.*

4) У реченні, де є іменник і узгоджений з ним прикметник: *Органічна сполука – Сполука органічна.*

Координація підмета і присудка

Підмет – це головний незалежний член речення, тому форма присудка пристосовується до нього. У такій координації значення мають і граматичні і семантичні особливості підмета.

Якщо підмет простий, то присудок узгоджується з ним у числі і роді (минулий час, умовний спосіб). Наприклад: *Викладач оголосив підсумкові оцінки.*

Винятки! 1. Якщо при іменникові в однині є кілька означень, що вказують на різновиди підмета, присудок у множині. Наприклад: *Хімічна і металургійна промисловість вносять вагому частку до валового національного прибутку.*

2. Якщо підмет – збірний іменник, то хоч він має кілька означень, присудок буде в однині: *Українське і закордонне студентство має змогу брати участь у різноманітних програмах обміну молоді.*

3. При іменниках, назвах професій і посад (ч. р.) присудок має форму чоловічого роду, якщо в реченні немає жіночого імені, по батькові. Якщо ім'я жінки вказано, то присудок приймає жіночий рід, а означення залишається в чоловічому роді: *Старший лаборант відповів на запитання. Старший лаборант Ольга Іваницька відповіла на запитання.*

4. Якщо при підметі є власна географічна назва, присудок узгоджується з загальною назвою: *Місто Харків від початку XIX ст. відіграло роль потужного наукового центру.*

5. Якщо підмет виражений займенниками **ми**, **Ви**, які позначають одну особу, присудок буде в множині: *Іване Петровичу, ви вже написали доповідь на нашу конференцію?*

6. Якщо підмет виражений займенником **хто** (і всіма похідними: **ніхто**, **будь-хто** тощо), присудок буде виражений у формі однини (в минулому часі чоловічого роду): *Ніхто ще не спростував цієї гіпотези.*

7. Якщо підмет виражений займенником **що** (і всіма похідними), присудок буде у формі однини (в минулому часі середнього роду): *Будь-що могло перешкодити перебігові реакції.*

Увага! Якщо підмет виражений займенником **хто**, але присудок є складений іменний, то дієслово-зв'язка пристосовує свою форму до форми іменної частини: *Хто були учасники цієї дискусії?* Аналогічно і при підметові **це, то**: *Це були наші припущення.*

8. Якщо підмет виражений кількісним числівником, то присудок переважно є в однині (у минулому часі в середньому роді): *Дев'ять ділиться на три.* Якщо ж ідеться про людей (істот), то може бути і множина присудка: *Трое оселились у гуртожитку.*

При складеному підметі форму присудка вибирають за такими правилами:

1. Підмет виражений двома іменниками, другий з яких є в орудному відмінку і позначає співучасника дії – присудок у множині: *Професор зі студентами вийшли з аудиторії.*

2. Підмет виражений сполукою кількісного числівника та іменника – присудок буває у різних формах:

а) якщо до складу підмета входить числівник **один**, присудок в однині: *Двадцять один студент склав іспит на «відмінно»;*

б) якщо підмет є назвою осіб, то присудок у препозиції може бути в однині, а в постпозиції – у множині. Множина підкреслює, що виконавці діяли кожен окремо, а одна, що вони діяли як єдиний колектив: *Шестеро членів команди взяло участь у вікторині. - Шестеро учнів заробили сьогодні позитивні оцінки.*

в) якщо підмет є назвою предметів, то присудок може бути і в однині, і в множині, хоч переважає одна: *Тридцять п'ять зошитів лежало на столі;*

г) якщо до складу підмета входять слова **роки, літа** – присудок тільки в однині: *148 років минуло відтоді, як Д. Менделєєв відкрив Періодичний закон;*

г) якщо перед підметом є слова **тільки, лише, всього, приблизно, більше, менше, понад, багато**, присудок в однині: *У лабораторії працює понад сорок співробітників.*

3. Підмет виражений сполукою іменника зі значенням кількості та іншого іменника – присудок в однині: *Більшість науковців вважає...*

Увага!!! Множину присудка при складених підметах обираємо тоді, коли:

а) друга частина підмета є багатоеlementною: *Більшість студентів, викладачів, аспірантів взяли участь у конференції;*

б) присудок віддалений від підмета: *Багато вчених, які були на пленарному засіданні, не погодилися з доповідачем;*

в) присудки однорідні: *Частина магістрантів вже написали роботи і подали їх на остаточне прочитання керівникам.*

При однорідних підметах форма присудка залежить від узагальнюваних слів і порядку слів:

1. Якщо є узагальнювальні слова – присудок узгоджує свою форму з ними: *Усе: лабораторії, коридори, аудиторії – було наповнене їдким димом.*

2. Якщо при підметі є означення **кожний** присудок в однині: *Кожен студент, магістрант зобов'язаний виконувати навчальну програму.*

3. Якщо підмети є назвами осіб і наявний прямий порядок слів, присудок у множині: *Викладач і студент обговорили план майбутньої курсової роботи.*

Якщо ж є інверсія - можлива і одна, і множина присудка.

4. Якщо підмети є назвами неосіб, то присудок може набувати форми множини (за змістом) або однини (за формою найближчого підмета): *В аудиторії здійснюється шум і дискусія.*

5. Якщо підмети поєднані розділовими сполучниками, присудок в однині: *За пожежну безпеку на кафедрі відповідальний або старший лаборант, або призначений для цього викладач.*

Узгодження означень із означуваними словами.

1. Якщо означувані слова – іменники спільного роду, то означення буває і в чол., і в жін. роді: *Моя колега наполягає... Мій колега наполягає...*

2. При назвах осіб за професією, посадами – означення узгоджується граматично: *Наш декан Олена Григорівна...*

3. Якщо означення є при іменникові з числівником **два, три, чотири**, то воно може бути або в називному, або в родовому відмінку: *Два нові експерименти розпочали в нашій лабораторії. = Два нових експерименти розпочали в нашій лабораторії.*

4. При однорідних членах означення, яке стосується обох іменників, може бути в однині і в множині.

Увага!!! Якщо однорідні члени пов'язані розділовими сполучником або кожен має при собі прийменник, то означення у формі однини стосується тільки першого. *Надрукуємо нову монографію або енциклопедію. Працювали в новій лабораторії, а потім - в аудиторії.*

Аби підкреслити, що означення стосується обох однорідних членів, краще його ставити у форму множини.

5. Означення-прикладка узгоджується з означуваним словом у відмінку за таких умов:

а) прикладка є чоловічим або відмінюваним жіночим прізвищем: *Важко не погодитися з професором Кровицьким;*

б) прикладка є назвою населеного пункту (крім багатоконпонентних) або ріки: *У місті Львові працює кілька НДІ;*

Увага!!! Останнім часом в узусі з'явився звичай не узгоджувати прикладки – назви сіл. Це, очевидно, пов'язано з тим, що нерідко форми непрямих відмінків від деяких назв збігаються з називним відмінком спільнокореневих найменувань, пор.: *с. Іванівка – у селі Іванівці і село Іванівці.* Але ця норма поки що офіційно не кодифікована.

6. Прикладки не узгоджуються з означуваними словами, якщо є назвами:

а) станцій: *на станції Хутір Михайлівський;*

б) гір, островів, мисів, озер: *на горі Говерла;*

в) газет, журналів, книг, готелів, фільмів, кораблів тощо: *у журналі «Березіль»;*

г) астрономічних об'єктів: *на планеті Плутон;*

г) держав чоловічого роду: *до Князівства Ліхтенштейн;*

Увага!!! Назви жіночого роду переважно узгоджуються: *у Республіці Польщі.*

д) населених пунктів (коли такі топоніми є багатоконпонентними): *до міста Кривий Ріг*

Складні випадки керування

Керування – тип підрядного зв'язку між словами, за якого головне слово вимагає від залежного певної форми.

Багато дієслів можуть виявляти подвійне керування:

- безприйменникове, або безпосереднє: *знати хімію*;
- прийменникове, або посереднє: *знати про хімію*.

Буває так, що різні відмінки при таких дієсловах передають схожий зміст і в певних контекстах є взаємозамінними. Такі конструкції називають синонім-ними: *лист професорові – лист до професора; купив для себе – купив собі*.

Увага!!! Іноді, через те, що відмінкові форми бувають омонімі, у конструкціях з керуванням виникає двозначність: *порада матері* – 1) порада, яку дала мама; 2) порада, яку дають мамі. Таких ситуацій слід уникати, особливо у фахових текстах.

Помилки у керуванні виникають також через:

- неправильне вживання прийменників: *заступник по науковій роботі*;
- нехтування тим, що дієслова-синоніми можуть вимагати від залежних слів різних відмінкових форм: *опанувати мову – оволодівати мовою*;
- інтерференцію з російськими нормами керування: *зраджувати принципам – зраджувати принципи*.

Особливості використання однорідних членів речення

Однорідні члени речення стосуються того самого слова і виконують ту саму функцію. Переважно їх можна об'єднати одним родовим поняттям (хоч зрідка вони бувають різнорідними, якщо так вимагає логіка автора).

Однорідні члени речення зазвичай можна міняти місцями і зміст від цього не порушиться.

Виятки!!! Однорідні присудки іноді показують послідовність дій і тоді у кожного з них стає місце: *Аспірант **провів** належні досліді і **написав** статтю на їх основі*.

Нагромадження однорідних членів речення увиразнює текст, збільшує його комунікативність:

- 1) присудки – дієслова забезпечують наростання енергії, динаміку;
- 2) прикметники урізноманітнюють описи, уточнюють характеристики;
- 3) іменники створюють відчуття предметної різноманітності, складності [8 : 56-57; 3 : 333–334].

У професійному мовленні часто однорідні члени використовують для класифікацій: *Серед неорганічних виділяються сполуки купрум: бордоська рідина, мідний купорос, хлорид оксиду купрум – і сульфур*.

Тут треба пам'ятати про **можливі помилки** у побудові речень з однорідними членами:

1. Поєднання неоднорідних найменувань: *Практика відбуватиметься під наглядом викладачів або на підприємствах*.

2. Поєднання родових і видових понять: *Учений працював в університетах Європи, Лондона, Відня, США*.

3. Розбіжність у відмінкових формах однорідних членів та узагальнювального слова: *Представники одинадцяти країн, у тому числі США, Великобританія, Канада, підписали договір про співпрацю в екологічній галузі*.

4. Різні способи вираження однорідних членів речення: *На методиці викладання нас вчать правильно пояснювати матеріал і як знаходити спільну мову з учнями*.

5. Лексична і/або граматична непоєднуваність одного з однорідних членів зі словом, якого вони стосуються: *Дозвольте нам самим ставити оцінки і критерії.*

6. Неправильне розташування парних прийменників: *На малюнку є не тільки зображення діаграми, а й графіка.*

7. Пропуск прийменника, який спричиняє двозначність. *У Токіо відбулася міжнародна олімпіада з хімії серед старшокласників і студентів.*

8. Пропуск прийменника, коли однорідні члени поєднані розділовими, протиставними, парними, повторюваним сполучниками. *Про минуле, а також сьогодні крystalографічної хімії професор розповів в інтерв'ю.*

9. Пропуск прийменників, коли вони мають бути різні: *Низка підприємств хімічної промисловості розміщена на заході України, зокрема Львові, Івано-Франківську.*

10. Приєднання перед рядом однорідних іменників означення, яке за змістом стосується лише одного слова з переліку: *Під час досліду ми використовували висококонцентровані кислоти і солі.*

Дієприслівниковий зворот, який указує на дію, додаткову чи супровідну до тої, що її виражає присудок, слід уживати правильно.

Дію, виражену особовим дієсловом і зворотом, мусить виконувати той самий діяч: *Спостерігаючи за реакцією, ми звернули увагу на жовтуватий дим, що виділявся.*

Помилкою є вживання дієприслівникового звороту у безособових реченнях, де діяча взагалі нема, або в таких конструкціях, де зворот не може за змістом стосуватися суб'єкта основної дії: *Захистивши дипломні роботи, нам здавалося, що гора впала з плечей.*

Помилки у побудові складних речень:

1. Надмірна ускладненість конструкцій: *Усі зміни, які відбуваються в матеріальному світі, описують універсальним законом збереження маси та енергії, який можна сформулювати окремо для збереження енергії: згідно з ним, енергія не береться з нічого і не зникає безслідно, а лише переходить з одних форм в інші; та збереження маси: загальна маса речовин, які вступили в реакцію, дорівнює загальній масі речовин, які утворились унаслідок реакції.*

2. Непотрібна тавтологія у виборі сполучників і сполучних слів: *Нашу увагу привернув якийсь незнайомий мінерал, який мав металічний блиск.*

3. Використання однакових сполучників чи сполучних слів у реченнях з послідовною підрядністю: *Так з'явилася квантово-механічна модель атома, за основу якої взято корпускулярно-хвильовий дуалізм електрона, згідно з яким електрон розглядають як мікрочастинку і як електромагнітну хвилю.*

4. Використання плеонастичних сполучників: **але однак**, а також калькованих з російської **так як**: *Так як розчини не мають сталого складу, до них не можна застосовувати закон стехіометрії.*

5. Розміщення підрядного означального речення не безпосередньо після означуваного слова (у такому разі виникає двозначність): *На картонному комбінаті одержано картон з незвичайної сировини – стебел насінневих цукрових буряків, які раніше просто спалювались.* (постає питання: що спалювалось – буряки чи стебла?)

6. Поєднання підрядного речення і членів речення в однорідний ряд (вони не рівноправні): *Розмовляємо зі студентами про навчальні дисципліни, про умови життя в гуртожитку, коли буде стипендія.*

7. Змішування прямої і непрямой мови (якщо чуже висловлювання передаємо підрядним реченням, тобто непрямую мовою, слід уживати займенник і/або форму дієслова III-ої особи): *Фрідріх Велер писав у листі Берцеліусу, що я можу приготувати сечовину, не потребуючи для цього ні нирки, ні живого організму взагалі.*

Отже, під час цієї лекції ми мали змогу ознайомитися з явищами синтаксичної синонімії, паралелізму синтаксичних конструкцій, варіантами синтаксичних норм, а також зі складними випадками побудови простих і складних речень. Сподіваюся, що набуті знання будуть повсякчасно ставати Вам у пригоді і в професійній комунікації, і в щоденній мовленнєвій практиці, бо, як слушно зазначив згадуваний уже Ю. Шевельов: „тільки той опанував літературну мову, хто в кожному випадку вміє уявити всі конструкції, які він має в своєму розпорядженні, і вибрати найвідповіднішу” [11 : 129].

Хочу також особливо наголосити, що невід’ємною складовою будь-яких висловлювань є інтонація, яка відображає цілий спектр смислових нюансів і яка на письмі передається системою розділових знаків. Тому прошу до практичних занять повторити самостійно пунктуаційні правила сучасної української літературної мови.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасні умови реформування вищої освіти ставлять перед педагогічними працівниками щоразу нові вимоги щодо поліпшення ефективності викладів предметів гуманітарного циклу на неспеціальних факультетах та оптимізації аудиторного часу. Вирішувати ці проблеми на лекційних заняттях з курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” допомагають, по-перше, підвищення рівня мотивованості студентської аудиторії (особливо через залучення ілюстративного матеріалу за фахом); по-друге, чітке структурування матеріалу з особливим акцентом на складних випадках і винятках із правил, а також максимальна актуалізація набутих у школі знань про структуру рідної мови; по-третє, використання сучасних технічних засобів (зокрема електронної пошти для оперативного попереднього розсилу частини матеріалів, які потім використовуються під час лекції, та можливостей PowerPoint-презентації у ході викладу); по-четверте, виокремлення питань, придатних для самостійного опрацювання в процесі підготовки до практичних занять за темою лекції.

Список використаної літератури

1. *Антоненко-Давидович Б.* Як ми говоримо / Борис Антоненко-Давидович. – Київ : Книга, 2010. – 252 с.
2. *Гладуш В. А.* Педагогіка вищої школи : теорія, практика, історія : навч. посібник / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко. – Дніпропетровськ, 2014. – 416 с.
3. *Капелюшний А.* Практична стилістика української мови / Анатолій Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2007. – 359 с.
4. *Караванський С.* Пошук українського слова, або Боротьба за національне «Я» / Святослав Караванський. – Київ, 2001. – 240 с.
5. *Курило І.* Як правильно: помилки мовлення в наукових виданнях із технічних наук : навчально-практичний довідник / Іван Курило. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 414 с.
6. *Малафійк І. В.* Дидактика : навч. посібник / Іван Малафійк. – Київ : Кондор, 2005. – 398 с.

7. *Ортинський В. Л.* Педагогіка вищої школи / Володимир Ортинський. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
8. *Ощипко І.* Практична стилістика сучасної української літературної мови. Синтаксис / Ірина Ощипко. – Львів, 1964. – 142 с.
9. *Пономарів О.* Культура слова: Мовностилістичні поради / Олександр Пономарів. – Київ : Либідь, 2011. – 272 с.
10. *Смеречинський С.* Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою / Сергій Смеречинський. – Мюнхен, 1990. – 383 с. [Фотопередрук Олекси Горбача з першодруку 1932 р.].
11. *Шевельов Ю.* Нарис сучасної української літературної мови / Юрій Шевельов // Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947-1953). – Київ : Темпора, 2012. – С. 29–446.

References

1. *Antonenko-Davydovych B.* Yak my hovorymo / Borys Antonenko-Davydovych. – Kyiv : Knyha, 2010. – 252 s.
2. *Hladush V. A.* Pedagogika vyshchoi shkoly : teoriia, praktyka, istoriia : navch. posibnyk / V. A. Hladush, H. I. Lysenko. – Dnipropetrovsk, 2014. – 416 s.
3. *Kapeliushnyi A.* Praktychna stylistyka ukrainskoi movy / Anatolii Kapeliushnyi. – Lviv : PAIS, 2007. – 359 s.
4. *Karavanskyi S.* Poshuk ukrainskoho slova, abo Borotba za natsionalne «Ja» / Sviatoslav Karavanskyi. – Kyiv, 2001. – 240 s.
5. *Kurylo I.* Yak pravylno: pomylky movlennia v eukovykh vydanniakh iz tekhnichnykh nauk : navchalno-praktychnyi dovidnyk / Ivan Kurylo. – Lviv : Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2012. – 414 s.
6. *Malafiik I. V.* Dydaktyka : navch. posibnyk / Ivan Malafiik. – Kyiv : Kondor, 2005. – 398 s.
7. *Ortynskyi V. L.* Pedagogika vyshchoi shkoly / Volodymyr Ortynskyi. – Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury, 2009. – 472 s.
8. *Oshchypko I.* Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Syntaksys / Iryna Oshchypko. – Lviv, 1964. – 142 s.
9. *Ponomariv O.* Kultura slova: Mownostylistychni porady / Oleksandr Ponomariv. – Kyiv : Lybid, 2011. – 272 s.
10. *Smerechynskyi S.* Narysy z ukrainskoi syntaksy u zviazku z frazeolohiieiu ta stylistykoiu / Serhii Smerechynskyi. – Miunkhen, 1990. – 383 s. [Fotoperedruk Oleksy Horbacha z pershodruku 1932 r.].
11. *Shevelov Yu.* Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy / Yurii Shevelov // Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy ta inshi linhvistychni studii (1947-1953). – Kyiv : Tempora, 2012. – S. 29–446.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2017
доопрацьована 25.08.2017
прийнята до друку 12.09.2017

**FROM THE EXPERIENCE OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE
ACCORDING TO PROFESSIONAL ORIENTATION: SYNTAXIC NORMS (FOR
STUDENTS OF CHEMICAL FACULTY)**

Daria Yakymovych-Chapran

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Applied Linguistic,
1/233, Universitets'ka St., 79001 Lviv, Ukraine,
phone: (0322) 239 43 55*

The article contains an expanded summary of the lecture on "Ukrainian language (for professional orientation)" which has been tested for several years. The suggested methodological research is analyzed in the preamble from the point of view of the general requirements and requirements of didactic modern pedagogy for higher education. It is emphasized that the lecture is the most important form of study at higher educational institutions, since it forms the methodological and organizational basis of the entire educational process. The article demonstrates how the didactic principles in the text of the lecture on syntactic norms of modern Ukrainian literary language being general and specific for higher education such as, for example, ensuring the unity of scientific and educational activity of students; professional orientation, professional mobility, multiculturalism and problem-solving, emotionality and gravity of the learning process are realized. Among the factors motivating educational lecture activity one may find, firstly, quotations from the fundamental work by Y. Shevelev on modern Ukrainian literary language, which emphasize the importance of the syntactic competence of the speakers in the process of communication, and secondly, illustrative material, taken from professional textbooks, manuals, articles, etc. Recommendations how to optimize audience time are given: 1) the lecture plan and the literature list to it should be forwarded to students for familiarization by e-mail in advance; 2) it is worth making exceptions and comments to the rules on the slides of the PowerPoint presentation first of all, because it is important to attract special attention of students; 3) working out the system of punctuation rules can be offered for independent studying when preparing for practical lessons after the lecture.

Key words: syntactic norms, syntactic synonyms, parallel syntactic constructions, didactic principles, teaching methods, forms of teaching.